

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKEHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ROČNÍK CXV

ARCHEOLOGIA 31

BRATISLAVA 2021

**ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA
ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI**

**ROČNÍK / VOLUME CXV
A R C H E O L Ó G I A 31**

Recenzovaná publikácia / Peer-Reviewed Publication
Vychádza raz ročne / Published Once a Year
Otvorený prístup / Open Access
<https://archeologickemuzeum.sk>

Predseda redakčnej rady / Head of Editorial Board:
PhDr. Juraj Bartík, PhD.

Redakčná rada / Editorial Board:
Doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc., Mgr. Radoslav Čambal, PhD., PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD.,
Mgr. David Parma, Ph.D., Doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc., Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc.,
PhDr. Vladimír Turčan, Dr. Eric Vrba

Zostavovateľ / Edited by:
Mgr. Martin Hanuš, PhD.

Grafický návrh / Graphic Design: Martin Hanuš
Počítačové spracovanie / Graphic Layout: Michal Hricko – mh2
Preklad do cudzích jazykov / Translations: Stephanie Staffen, Kristián Elschek, Viera Tejbusová,
Paul Mitchell a autori

Dátum vydania / Date of Issue: 2021
<https://doi.org/10.55015/zbsnm.arch.2021>

Príspevky sú indexované a evidované v databázach / Articles are indexed and covered in:
SCOPUS, EBSCO

Za obsah a znenie príspevkov zodpovedajú autori / Authors are responsible for their contributions

Redakcia / Office: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum,
Žižkova 12, P. O. Box 13, SK – 810 06 Bratislava, archeologia.editor@snm.sk

Vydavateľ a distribútor / Publisher and Distributor:
Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, IČO 00164721

Tlač / Print: Ultra Print, s. r. o.
Náklad / Print Run: 300 kusov / pieces

© Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum

ISBN 978-80-8060-515-5
ISSN 1336-6637

OBSAH / CONTENTS

ŠTÚDIE / STUDIES

DUŠAN VALENT – PAVOL JELÍNEK – IVAN LÁBAJ	
The Death-Sun and the Misidentified Bird-Barge: A Reappraisal of Bronze Age Solar Iconography and Indo-European Mythology.....	5
“Slnko smrti” a mylne interpretovaná slnečná bárka: Prehodnotenie solárnej ikonografie doby bronzovej a indoeurópskej mytológie	40
PAVOL ŠTEINER – JAKUB GODIŠ	
K nálezom keramiky otomansko-füzesabonského kultúrneho komplexu z Kamenína.....	45
On the Findings of the Otomani-Füzesabony cultural complex from Kamenín	70
VLADIMÍR MITÁŠ – JÁN RAJTÁR – JÁN TIRPÁK	
Ďalšie predmety z doby bronzovej z Cífer-Pácu	73
Other Bronze Age artefacts from Cífer-Pác	88
JURAJ BARTÍK – ZDENĚK FARKAŠ	
Hromadný nález bronzov Buková I	89
Bronzehort Buková I	103
DAVID PARMA – MARKÉTA HAVLÍKOVÁ – JAN PETŘÍK – FRANTIŠEK TRAMPOTA	
Zlomkový depot z mladší doby bronzové z Velkých Bílovic (okr. Břeclav)	107
Brucherzhort aus der jüngeren Bronzezeit aus Velké Bílovice (Bez. Břeclav)	139
VIOLETTA REITER – HELGA SEDLMAYER – KARL GROSSSCHMIDT – ROBERT LINKE	
Ein zoomorphes Ausgussgefäß der frühen Hallstattkultur aus Rannersdorf, Niederösterreich.....	143
A zoomorphic spouted vessel of the Early Hallstatt Culture from Rannersdorf, Lower Austria	166
GERTRÚDA BŘEZINOVÁ	
Branč v dobe laténskej	167
Branč in the La Tène period	187
ROBERT IVÁN	
Pece z rímskeho dočasného tábora v Cíferi-Páci.....	189
Öfen aus dem römischen Feldlager in Cífer-Pác.....	198
DAVID VÍCH – JAN JÍLEK – JIŘÍ MILITKÝ – MICHAL HLAVICA – JIŘÍ KMOŠEK – JAN MARTÍNEK	
Mařínské hradiště a jeho okolí v době římské	199
Mařín hillfort and its surroundings in the Roman period	236
MICHAL HOLEŠČÁK	
Hroty šípov spod vrchu Vtáčnik pri Banskej Štiavnici	241
Arrowheads from the slope of Vtáčnik hill by Banská Štiavnica.....	247

RADOSLAV ČAMBAL – MAREK BUDAJ – DAGMAR GROSSMANNOVÁ	
Stredoveké a novoveké militária, súčasti výstroja a numizmatické nálezy z Plaveckého Podhradia.	249
Medieval and modern militaria, items of equipment and numismatic finds from Plavecké Podhradie.	333
PETR ŽÁKOVSKÝ – PATRICK BÁRTA – JIŘÍ HOŠEK – JINDŘICH ŠTEFFL	
Nález vrcholně středověkého dlouhého meče na Lipské hoře	345
Find of a high medieval longsword at Lipská hora	366
MARTIN HANUŠ	
Súbor skla z výskumu majera Nitrianskej kapituly a kláštora benediktínov v Ludaniciach. ...	369
Set of glass from excavations of a farmstead belonging to the Chapter of Nitra and from the Benedictine Monastery in Ludanice	380

RECENZIE / REVIEWS

ZDENĚK FARKAŠ	
Vítězoslav Struhár a kol.: Mysterium Liskovskej jaskyne	383
VLADIMÍR TURČAN	
Marek Budaj – Luboš Polanský: Uhorské středověké dukáty ze sbírky Národního muzea. ...	385

BIBLIOGRAFIA / BIBLIOGRAPHY

VLADIMÍR TURČAN	
Zborník Slovenského národného múzea 105–114, Archeológia 21–30, 2011–2020. Obsah ročníkov – menný a tematický register / Volume Contents – Name and Thematic Index	387

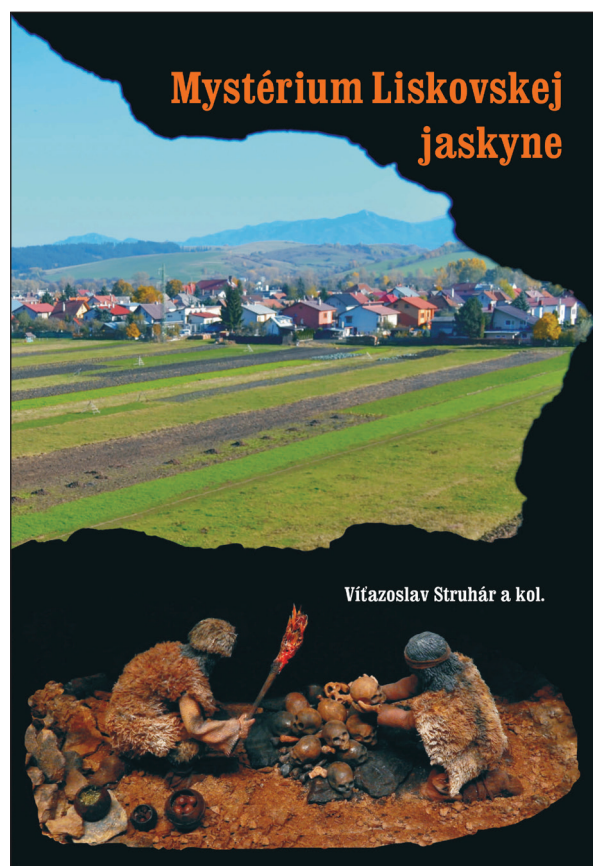
R E C E N Z I E

Vítazoslav Struhár a kol.: *Mystérium Liskovskej jaskyne*. Ružomberok 2021, strán 464, ISBN 978-80-973556-0-9.

Národná databáza jaskýň evidovala k 31. 12. 2019 na Slovensku 7 479 dutín v skalách, ktorých dĺžka alebo hĺbka presahuje 2 m. Jednou z nich je aj Liskovská jaskyňa. Jej hlavný, už z diaľky dobre viditeľný vstupný portál sa nachádza v juhovýchodnej časti vrchu Mních, ktorý je najjužnejšie vysunutým výbežkom Chočského pohoria. Jeho vrchol obklopený pravekým opevnením leží vo výške 695 m n. m. Hlavný vchod do jaskyne je orientovaný do vázskej nivy tak, že oddávna lákal pozornosť nie iba miestnych obyvateľov, ale aj pútnikov prechádzajúcich touto časťou Považia. Morfológicky ju možno zaradiť medzi fosílnie riečne jaskyne s minimálne štyrmi výškovými úrovňami, na ktorých modelovaní sa podieľali ako vody Váhu, tak aj atmosférické zrážky, ktoré prenikajú do nej pozdĺž tektonických zlomov. Zatiaľ doložená dĺžka chodieb sa pohybuje okolo 3 706 m.

Graficky mimoriadne vydarená publikácia s kvalitnými farebnými obrázkami je koncipovaná tak, aby zaujala ako laika, pre ktorého podzemné, do večnej tmy ponorené priestory sú predovšetkým romantickým prostredím, tak odborníkov v oblasti speleológie, paleontológie, geológie, histórie, archeológie či antropológie (knihy je vybavená rozsiahlym poznámkovým aparátom). Jej rozsah, náplň i zloženie autorského kolektívu z Liskovskej jaskyne urobili zatiaľ monograficky najkomplexnejšie spracovaný jaskynný priestor v širších súvislostiach na Slovensku.

Vzhľadom na zostavovateľa a súčasne hlavného autora publikácie je pochopiteľné, že pozornosť je predovšetkým venovaná archeologickým nálezom. V odbornej literatúre sa o nich objavujú informácie už od druhej polovice 19. storočia. Prvý archeologický výskum tu uskutočnil notár Liptovskej stolice Béla Majláth, ktorý svoje poznatky zverejnil v roku 1874 v celouhorskom odbornom časopise *Archaeologiai Közlemények*. Pozornosť vtedy upútali antropologické nálezy,

predovšetkým kalva s čelovou kosťou s výrazne vyvinutými nadočnicovými oblúkmi, ktoré vyvolali diskusiu o jej možnom paleolitickom osídlení. Až novšie výskumy a nálezy, predovšetkým zostavovateľa a súčasne jedného z autorov publikácie doložili, že počiatky sídliskových, ale predovšetkým pohrebných aktivít tu možno klásť predovšetkým na prelom starého a stredného eneolitu, do obdobia záveru vývoja ludanickej skupiny lengyelskej kultúry s výraznými vplyvmi z okruhu kultúry ľudu s lievikovitými pohármi. Zaujímavé je, že okrem Liskovskej jaskyne je toto obdobie v severnej časti Slovenska pomerne málo známe a zvykne sa spájať s prenikaním menších prospektorských skupín do oblastí s dnes doloženými, ale vtedy azda iba predpokladanými a hľadanými novými dostupnými náleziskami medených rúd. Tie mohli byť a zrejme aj boli jedným zo zdrojov, ktoré umožnili mimoriadny rozkvet medenej industrie aj na našom území na prelome 5. a 4. tisícročia a v prvých storočiach 4. tisícročia

pred Kr. Medené predmety, predovšetkým časti ozdôb či súčastí odevu sa našli aj priamo v jaskyni. Doposiaľ celkom nedoceneným unikátom je však z medi odliata soška hovädzieho dobytka so zvyškom jarma, ktorý ju pôvodne spájal s druhou podobnou plastikou. Spolu tvorili pár zo záprahu s pripojeným vlečným zariadením, azda vozom. Práve v tomto období človek aj na našom území po prvý raz využil k práci, vrátane orby jednoduchým dreveným hákom, silu iných než vlastných svalov. Hodnotné medené, azda zámerne poškodené, predmety spolu s pietne uloženými ľudskými pozostatkami na ťažšie dostupných miestach zrejme poukazujú na zvláštny význam jaskyne, kde nad bežným úkrytom prevažovala rituálna funkcia s pohrebmi iba častí ľudských tiel, už predtým zbavených mäkkých, rozkladu podliehajúcich tkanív.

Hodnotnou a istotne často citovanou časťou budú kapitoly venované problematike eneolitickej metalurgie medi a eneolitickému hospodárstvu v horských oblastiach severného Slovenska.

Ako rituálny priestor zrejme slúžila Liskovská jaskyňa aj počas staršej doby bronzovej, keď na väčšine severného Slovenska, azda s výnimkou Spiša, sa vytrácajú doklady osídlenia. Z jaskyne z hromadného nálezu pochádza deväť tzv. sibinských náušnic a jedna drôtená ozdoba. Samostatným nálezom je dvojica jantárových korálikov. Jaskyňa zo svojej príťažlivosti nič nestratila ani neskôr, o jej príležitostnom využívaní svedčia ako nálezy z mladšej až neskorej doby bronzovej, tak aj staršej i mladšej doby železnej a napokon aj z pohnutého obdobia Slovenského národného povstania.

Súborné spracovanie jaskyne vhodne dopĺňajú doslovné preklady a dôležité citácie zo starších príspevkov, často roztrúsených v rôznych menej známych periodikách či publikáciách. Výnimočným počínom bol aj archívny výskum pozostalosti B. Majlátha, v ktorej sa okrem písomností zachovali aj početné ním vlastnoručne zhotovené kresby nálezov, ktoré umožnili často nový pohľad na staršie, v minulosti publikované texty.

Mimoriadne komplexnú a hodnotnú publikáciu azda možno doplniť iba o dve, pre autorský kolektív zrejme nedostupné informácie. Niekedy medzi rokmi 1993 až 1995 sa do Slovenského ná-

rodného múzea-Archeologického múzea v Bratislave dostala od jedného z jeho spolupracovníkov zaujímavá informácia, že mu pri návšteve vtedy populárnych búr z mincí v Trenčíne ponúkli na predaj z medi odliateho „býčka“, takmer identického s nálezom z Liskovskej jaskyne. Aj tento sa údajne našiel v jej útrobach pri vtedajších speleologických aktivitách. Žiaľ jeho jednanie s údajným majiteľom či nálezcom, aspoň podľa dostupných informácií, nevedli k žiadnemu výsledku a tak iba nie práve najlepšia skica ponúkaného bovida viedla k možnej kresbovej rekonštrukcii celého záprahu. Približne v tej istej dobe sa od pôvodom arabských študentov z Ružomberka dostala do Slovenského národného múzea-Prírodovedného múzea v Bratislave fotografia človekovej kosti človeka s výraznými nadočnicovými oblúkmi, charakteristickými pre neanderthálskeho človeka (*Homo neanderthalensis*) a súčasne pripomínajúca známy nález B. Majlátha. Nasledovná komisia v zložení: M. Thurzo (SNM-Prírodovedné múzeum), J. Hromada (Archeologický ústav SAV v Nitre), J. Lietava (Lekárska fakulta UK v Bratislave) a Z. Farkaš (SNM-Archeologického múzea) v sprievode nálezcu (zatiaľ sa v dokumentácii ani jednej z vyššie spomenutých inštitúcií nepodarilo nájsť pôvodnú zápisnicu) a jedného z ružomerských jaskyniarov urobila podrobnú obhliadku miesta nálezu v kuželovitom násype pod puklinou v strope tzv. Veľkej siene. Komisia došla k záveru, že výrazne zvetraná lebečná kosť nenesie stopy fosilizácie a výzorom zodpovedá ostatným početným ľudským pozostatkom nachádzajúcich sa vo Veľkej sieni v násypovom kuželi. Vylúčila tak jej pleistocénny pôvod a súčasne prišla k záveru, že pravdepodobne väčšina tu nájdených kostí z kužela sa sem dostala sekundárne puklinou v strope po tom, čo telá nebožtíkov podľahli rozkladu či už priamo nad ňou na povrchu terénu, alebo sem boli zámerne prinášané s úmyslom ich deponovania do podzemia postupným vhadzovaním do krasového komína. Žiaľ datovanie kostrových pozostatkov nebolo archeologicky možné a komisia iba predpokladala, že by sa ich s výhradou dalo spájať s obdobím od záveru doby bronzovej až po záver púchovskej kultúry.

Zdeněk Farkaš